

СИСТЕМАТА ОТ ИЗПИТИ В КИТАЙ ОТ АНТИЧНОСТТА ДО НАЧАЛОТО НА XX ВЕК

Проф. дпн Пламен Радев

ПУ „Паисий Хилендарски”

SYSTEM OF EXAMINATIONS IN CHINA FROM ANTIQUITY TO THE BEGINNING OF THE 20TH. CENTURY

Prof. Plamen Radev

The article is an overview of the practice exams in China from antiquity to 1947 year. Presented are degrees and received their order.

Поводът да напиша тази статия е повърхностното и по принцип неточно представяне на системата от китайски изпити в някои учебници по история на образованието у нас. Това се дължи на ползваните, елементарни по съдържание циклостилни издания по „История на педагогиката“ от 1972 г. на Жечо Атанасов и Найден Чакъров, които са преписани от други автори и най-вече от Е. Н. Мединский (1885 – 1957). В някои мои по-ранни работи и аз съм допускал грешки. Разбира се, в един учебник не би трябвало да се прави пълно изложение за тези изпити, но все пак основните данни трябва да отговарят на историческата истина.

От 115 г. пр. Хр. обучението по класическите предмети било установено твърдо с изпити по шест изкуства: музика, стрелба с лък, езда, аритметика, писане, познаване и практикуване на ритуали и церемонии. Те са описани във Wǔjīng (Бу цзинг) – корпус от пет древни китайски книги, някои от тях редактирани, а други, съставени от Конфуций (виж за Петокнижието по-долу). По-късно „учебният план“ е допълнен с военна стратегия, гражданско право, приходи и данъчно облагане, селско стопанство и география. Всичко това става в реформа от император Ву Хан от династията Хан, управлявал в периода 145 - 87 пр. Хр., когато той приема принципите на конфуцианството за философия на държавното управление и за създаване на автократична и централизирана държава. Естествено, неговото решение намира място в учебното съдържание. През 140 г. пр. Хр. той нарежда провеждането на имперски изпит за 100 млади учени от неблагороден произход

за заемане на различни длъжности. Император Ву Хан бил силно повлиян от постиженията на един от младите кандидати Dong Zhongshu (179 – 104 пр. Хр.) при представяне на конфуцианските възгледи. За въвеждане на конфуцианството като официална доктрина помогнал и министър-председателят Вей Уан (умр. 131 г. пр. Хр.), който бил конфуцианец.

Публичните изпити за придобиване на научна степен в Китай се появяват през I – II в. сл. Хр. и получават подобаващо развитие през династиите Суй и Танг. Те са основно средство за достъп до държавния бюрократичен (административен) апарат в имперски Китай. Тази система се нарича „кецзюй“. Системата „кецзюй“ обаче има своя предшественик първо в т. нар. „Система от девет ранга“ (jiupinzhongzheng). Тя е била предназначена за назначаване на кандидати за държавна служба по времето на т. нар. Троецарствие в периода 220 – 280 г. сл. Хр. Тогава е имало противоборство между трите китайски царства Вей, У и Шу. Зараждането на системата от девет ранга е обаче по-рано. Това става по време на династията Хан (206 пр. Хр. – 220 сл. Хр.). Неин създател е Чен Цюн (умр. 237 г.), министър в споменатото царство Вей (Цао Вей). Според тази система на държавна служба трябвало да се назначават талантиви кандидати от местно до национално равнище в зависимост от техните знания и способности (конфуциански принцип) по стълбца от девет степени. В действителност били назначавани само богати и влиятелни кандидати и ранговете стигнали до 18. Това станало поради вътрешно разделяне на деветте нива на четири: джън (редовен), конг (заместник), шанг (висш), ся (ниско положение). Все пак, ако даден кандидат от ниско съсловие е положил успешно изпита по конфуцианската класика чрез запаметяване, то цялото му семейство влизало в класата на дребните дворяни. Системата от девет ранга продължила да съществува до 605 г. от управлението на император Янг, управлявал от 604 до 618 г. от династията Суй (581 – 681). Наследилата я китайска изпитната система „Кецзюй“ като държавно-граждански метод за набирание на административни кадри, беше премахната от китайската вдовстваща императрица и регент Тзу-Нис или Сихи (1835 – 1908 г.) през 1905 г. под натиска от водещите китайски интелектуалци.

През династията Танг (Т'анг – 618-906 г.) системата за изпитване е реорганизирана и по-ефективно прилагана. Известно е, че изпитите в тази династия за горните нива на администрацията са се състезавали чрез изпита chin-shih (чин-шин), основно по конфуцианската класика. Още тогава някои учени критикували акцента върху запаметяване, без практическо приложение на знанията и тесния обхват на тематиката на изпитите. Тази система претърпява по-нататъшна промяна през управлението на династия Сун (960-1279 г.). Реформаторът е Ван Ан-Шин, който изискал разбиране на основните идеи и способността да се прилага класически поглед към съвременните проблеми. В династията Мин (1368-1644 г.) се приемат коментарите на неоконфуцианския философ Чжу Си (1130 – 1200 г.) и те са били приети като ортодоксална интерпретация на конфуцианската класика.

За Чжу Си Четверокнижието, наречено Си шу, включва:

➤ Та – хю (Да – сюе) – „Великото учение“ е съставено от ученика Дзън-шън. Съдържа 10 глави за семейните и държавните взаимоотношения. Показва пътя за самоусъвършенстване и самоуправление, който минава през знанието, сърдечната чистота и подчинението на всеобщия порядък;

➤ Чжун – юн (Чун – юн) – „Книга за средата“, подредена от внука на Конфуций. Съдържа 33 глави за естествените закони на развитие, за човешката хармония, за предпазването и отричането от крайности;

➤ Лун – юй (Лун – люи) – „Книга на изреченията и афоризмите“. Съдържа беседи и съждения в 20 глави. В тях са отразени тезиси от учението на Конфуций в негови собствени изкази, макар и преработени от последователите му;

➤ Мен – цзи – написана от философа, последовател на Конфуций Мен – цзи. Съдържа беседи с управляващите и разговори за човешките добродетели.

Конфуцианското петокнижие (Ву цзин), което също било обект за изучаване, включва: „И цзин“ („Книга на промените“, ползвана за гадаене), „Шуцзин“ („Книга на историята“ от VI в. пр. Хр.), „Шицзин“ („Книга на песните“), „Ли цзи“ („Трактат за правилата на поведение“) и „Чунцю“ („Летописи на пролетта и есента“). Някои автори смятат, че към тях трябва да се прибави и „Книга за музиката“. Петокнижието е канонизирано в края на II началото на I в. пр. Хр. От това време до буржоазната Синхайска революция (1911-13) то съставлява основата на конфуцианското възпитание и е задължителен предмет в системата на образование и подготовка на чиновници

През тази династия Мин са въведени следните нива на изпити, които преди нея са били само в зачатък. Към публичните изпити можело да се пристъпи след 19-20-годишна възраст. Преди явяването на изпит кандидатите представяли свидетелство от съседите, че не са осъждани, имат безупречна репутация и не принадлежат към „недостойни“ професии – напр. бръснар.

РЕГИОНАЛНО (ОКРЪЖНО) НИВО

Това ниво се нарича *zau jyun si* (*zhou xian shi* – джоу ксиан ши) или *fu zau si* (*fu zhou shi* – фу чжоу ши). Издържалите изпита, придобиват статут *tung sang* (*tong sheng* – процъфтяващ талант), но не придобиват степен. Първият изпит се провеждал всяка година в градове, които имат статут на, образно казано, „окръжни“ – нещо като подпрефектура. Придобитото ниво давало право да се отиде на изпит в префектурата, която е по-голяма административно-териториална единица от областта. Така че издържалите изпита на областно ниво си оставали обикновени хора. Изпитът на това ниво се издържал от 2% на явилите се. На входа имало стражи (често подкупни), които следели да не се внася и изнася нищо. Изпитът траел няколко дни – обикновено три. Кандидатът, без всякакви книги е бил длъжен да представи седем съчинения и седем стихотворения по различни теми. Но-

сителят на тази степен се издигал над обикновените хора, макар че нямал още никакви по-специални права. „Цветущият талант“ бил длъжен да продължи да учи. Можел да се явява на изпити до 60-ата си година, за да заема длъжностите учител, адвокат, писар, лекар, деловодител и пр. Ако не се явявал на изпити, макар и да не достигне най-висшата степен, то можело да се лиши от вече получената степен.

НИВО 2А НА ПРЕФЕКТУРА

Хората, които са издържали нивото *tung sang* (*tong sheng*), могат да отидат на изпит за ниво, което се нарича *juun si* (*yuan shi* – юан ши). Издържалите изпита получават стандартната степен *sang juun* (*sheng yuan*, *shēngyuán* (шенюан) или *xiùcái* (сюцай), а този, който е на първо място, е *anshōu shēngyuán* (шънг юан – нещо като бакалавър). Изпитът се провеждал два пъти на всеки три години в главния град на префектурата. Най-добрите получавали звание *gung sang* (*gong sheng* – гонг шънг – „почитана персона“). Именно те стават най-дребни дворяни или на английски *gentry* (джентри). И на това ниво издържалите са 2%. Изпитът траел три дни.

НИВО 2Б НА ПРЕФЕКТУРА

Правителството позволявало на по-заможните да закупят този изпит с название на степенята *gaam sang* (*jian sheng* – гаам санг или джиан (цзиян) шънг). След успешното полагане или закупуване на изпита може да се отиде на следващото ниво.

НИВО 3 НА ПРОВИНЦИЯ

Изпитът на това ниво се нарича *hoeng si* (*xiang shi* – ксианг ши). Полага се в главния град на провинцията. Издържалите получават степен *geoi jan* (*juren* – джурен или цзюйшен – препоръчан човек). Изпитът е един на всеки три години през септември. Издържали го 0,065% от кандидатите. Те ставали дворяни с по-високо положение. Работите били гледани от четиридесет членове на Министерството на ритуалите, обредите и церемониите. Във вътрешно подреждане степените са:

- *Jieyuan jǔrén* (Джейюан джурен) е този, който се класирал първи.
- *Huiyuan jǔrén* (Хуюан джурен), който се класирал по оценките на предварителните явявания.
- *Gongshi jǔrén* (Гонгши джурен) – означавало само минал предварителните изпити.

Тези от кандидатите, които не били допускани до изпит в столицата, но имали сравнително добри постижения се назначавали като младши администратори (чиновници). Имало някаква утеха и за 18-те кандидати зад тях с някои привиле-

гии. Провинциалният изпит се провеждал веднъж на три години в главния град на „провинцията“ под наблюдението на двама императорски екзаминатора. Изпитът е отново без ползване на книги. Провеждал се в строго охранявана изпитна палата. Всеки кандидат е в отделна стая. Задавали се три „разреда“ (групи) теми от Четверокнижието и едно стихотворение. След това се задавали теми от петте класически книги. Най-накрая се изисквали теми от пет различни рода, които са с обобщения над класическите и за тях се искат много големи познания. По всяка тема се пише по три дни и една нощ. До изтичане на срока никой нямал право да напуска палатата. Писането на съчинение имало своя методика, утвърдена през 1487 г. Тя се изразява в наличието на осем задължителни части:

- въведение в темата;
- разглеждане на предмета;
- увод в съчината на темата;
- притча;
- основна идея на темата;
- среда на темата;
- по-нататъшно изложение;
- крайна част на темата.

Този шаблонен литературно-схоластичен стил се наричал „багувен“ и сковавал всякакви опити за творчество. Някои палати за изпити през XIX в. са имали 7500 стаи (камери) с вътрешен двор за готвене на храна. Камерата е била с площ 3,6 кв. м с височина един среден човешки ръст. В нея имало одър за спане и седене и маса за писане и хранене. Изпитите са били през септември и към зловонията от готвенето и от двора се добавяли летните жеги. След сдаване на съчиненията те се оглеждали от нисша изпитна комисия от около 65 членове. Едно съчинение по тема не трябва да има повече от 700 йероглифа и по-малко от 100. Нито една дума не трябвало да излиза от червените черти, на които е разграфена хартията. След първия преглед съчиненията се отправяли към императорските екзаминатори, които имат крайната дума.

НИВО 4 НА СТОЛИЦАТА И ИМПЕРАТОРСКИЯ ПАЛАТ

Изпитът на това ниво се нарича wui si (hui shi – вуй си). Провеждал се в третия месец на годините на вола, на дракона, на овцата и на кучето. Издържалите го в столицата получават степен gung sang (gong sheng – гонг шънг – почитана персона). След това издържалият кандидат отива на изпит в двореца (императорския палат) в Церемониалния съвет (Министерството на ритуалите, обредите и церемониите). Сесиите са три на ден. Наблюдават се от 22 лица. Отначало се допускали до 400 кандидати, след това станали 150, а по-нататък имало провинциални квоти. Изпитът се нарича din si (dian shi – диан ши). Той бил за първокласната

степен *zeon si* (*jīn shì* – джинши или цзинши – „представителен учен или прогресиращ учен“), за второкласна степен и за третокласна степен. Издържалите го са 0,009 от кандидатите. Те влизали в аристокрацията, получавали правото да заемат висши длъжности, но това не означава, че ще бъдат автоматично назначени. Кандидатите за този изпит се наричали „встъпили във вратата на дракона“ (който е символ на имперската мощ). Тук имало вътрешно разделяне на степените джинши. Първият по резултат е бил със степен „*zhuang yuan jīn shì*“ (лит. „пример за държавата, образец за подражание“). Вторият е бил „*bang yan jīn shì*“ (лит. „очи, разположени отстрани“). Третият е вземал степените „*tan hua jīn shì*“ (лит. „селективен (избран) талант“). На втора класа била степените *jīnshì chūshēn* (джинши чушен), а веднага след „*tan hua jīn shì*“ (тан хуа джин ши). На трета класа е степените *tóng jīnshì chūshēn* (тонг джинши чушен). Когато се обявявали резултатите, настъпвал истински празник, а издържалите поставяли подписите си в „Пагодата на дивата гъска“. Тя била построена през 652 г. по време на царуването на император Гао–цзун. Радостта обаче се последвала от нова мъка. Следвал тест, полаган пред Съвета на гражданските служби. Някои от издържалите, за да заемат службата, представяли препоръки от хора с авторитет и влияние. При царуването на императрицата У Цзетян (наложница на Гао–цзун, а по-късно самопровъзгласила се за император) се въвело пряко питане в императорския дворец, нещо като инициализация на интервю. Тя изисквала и изпит по ушу (вид китайско бойно изкуство) и използване на оръжия. Символите, с които гласували императорските съветници, били: незапълнен кръг – 100%, запълнен кръг – 80%, триъгълник – 60%, линия – 40%, кръстче – 20%. След това най-добрите 10 били представяни на императора, който установявал окончателния ред. Възрастови ограничения не е имало. На всички изпити (включително и по-горните) се допускали само мъже. През XVIII–XIX в. повечето изпити били купувани поради липса на пари в императорската хазна.

Ако трябва да обобщя, то важните степени са основно три, без да изброявам вътрешните подразделения:

- *Shēngyuán*, наречена *xiùcá* (Шенюан или сюцай) – да речем, бакалвър;
- *Jǔrén* (Джурен или Цзюрен) – да речем, магистър;
- *Jīnshì* (Цзинши) – да речем, доктор.

Знаците, наречени „буфан“ за различните видове граждански чиновци (на мандарини) след заемането на длъжността били въведени отново от династията Мин и представлявали квадратна нашивка на гърдите върху дрехата. За най-високата степен на назначен мандарин в зависимост от степените, придобита от изпита, знакът върху нашивката е бил жерав или златен фазан. Вторият ранг се означавал отново със златен фазан. Третият ранг е бил със знак паун. Четвъртият ранг бил със символа дива гъска. Петият ранг бил означаван със сребърен фазан. Шестата степен е обозначавана с бяла чапла. Седмата е с оранжева дива патица. Осмата степен е символизирана с авлига (златен кос). Деветата степен е отбелязвана с яребица (или мухоловка) на нашивката.

Военните също са имали особени нашивки на гърдите със следните знаци. Първа степен лъв, а след 1660 г. е килин – китайски еднорог. Втора степен е със знак лъв. Трета степен е със знак тигър или леопард. Четвърта степен е обозначавана също с тигър или леопард. Пета степен е със символ мечка. Шеста степен е със знак пантера. Седма степен е с нашивка на носорог. Девета степен също е била обозначава с носорог, но след 1527 г. става морско конче.

По време на династията Мин са въведени изпити и за армейски офицери. Техният изпит бил на същите нива с изучаване на конфуциански и военни текстове. Особено се наблюдавало на текстовете на военния стратег Сун Дзъ (544 – 496 пр. Хр.) в книгата му „Изкуството на войната“. Степените били версии на джурен и джин ши.

В императорския дворец на дианстиите Танг и Сун на входа имало статуи на дракон и митичната костенурка Ао, върху краката на която се държало небето. Там се изслушвали резултатите от изпита, а първият издържал заставал пред статуята на костенурката.

По време на династията Танг кандидатите за различните изпити не били повече от тридесет човека. По време на династията Сун (960 – 1279) кандидатите станали стотици, с право да се явяват по няколко пъти. През тази династия великият реформатор Wang Anshi (Уанг Анши – 1021 – 1086) променил изпитите от тестове за попълване на празни места до по-свободно представяне на способностите на кандидатите, но това не продължило дълго. Пак тогава, за да няма фаворизиране на някои от изпитваните, имената на участниците били засекретявани. Пак през тази династия се създали частни училища „shu yuan“. Четири от тях давали много висока подготовка. Когато монголската династия Юан (1271 – 1368) идва на власт, системата от изпити е премахната. Известно изключение за прилагането ѝ прави от 1215 г. император Аюрбарибада (Юан – управлявал 1313 – 1320). Той бил покровител на науките и изкуствата. Тогава властвало неоконфуцианството, в което се наблюдава известно сливане на даосизма, старото конфуцианство и будизма. С идването на власт на династията Мин (1368 – 1644) настъпва възстановяване и пълен бум на системата от изпити и четирите нива, споменати по-горе, получават своето пълно развитие. До 1370 г. изпитите били с продължителност от 24 до 72 часа. Централното правителство създавало училища, наречени „guozijian“, в които единствено се давала възможността за успешно полагане на изпитите. Нещо повече, само учениците на посочените училища, наречени „xiuca“, имали възможността да отиват на изпит направо в префектурата. Изпитът обаче придобил форма на есе, написано с определен брой фиксирани думи в осем параграфа с имитиране стила на класиците. Така се задушавало всякакво творчество и въображение. В крайна сметка есето в тази си форма отпаднало. Идва времето на династията Цин (1644 – 1911). Тя е била манджурска и дава привилегия на този етнос пред останалите. Например, ако кандидатът е от народа на хан, той полага пълния цикъл в имперския дворец, а манджурите правели само превод.

Формата и съдържанието на изпитите са се сменяли. Обикновено през първите векове на приложение на системата се е изисквало писане, наизустяване на темите от класически конфуциански книги, знания по право, математика и умения по калиграфия. Повечето министри от династията Танг се наричали „jinshi“ – добри в писането. След това дошло изпитване чрез попълване на бланки, в които имало текст с пропуснати редове и кандидатите трябвало да ги попълват. Като алтернатива могли да обяснят някои от редовете в текста. Така „jinshi“ ставал човек, когато е на 50 г., но е трябвало да учи наизуст от 30-ата си година, и то с усет към литературата.

Преподавателите, книгите и четките, всичко е струвало пари, затова бедните кандидати са били в неизгодна позиция дори по време на периодите, когато подкупът бил посрещан с неодобрение. Даже въстанието Тайпинг през 1850 – 1864 г. е провокирано от системата за изпити.

ИЗТОЧНИЦИ

1. <http://www.kwanfamily.info/culture/exam.php> много важно.
2. <http://www.travelchinaguide.com/intro/education/ancient1.htm>
3. <http://www.answers.com/topic/chinese-examination-system>
4. [http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Imperial_Examinations_\(Keju\)](http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Imperial_Examinations_(Keju))
5. [http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Imperial_Examinations_\(Keju\)](http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Imperial_Examinations_(Keju))
6. http://no.wikipedia.org/wiki/Den_kinesiske_embedsmannseksamen
7. http://pt.wikipedia.org/wiki/Exames_imperiais
8. http://fr.wikipedia.org/wiki/Examens_imp%C3%A9riaux
9. http://it.wikipedia.org/wiki/Esami_imperiali
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Imperial_examination
11. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%8D%D1%86%D0%B7%D1%8E%D0%B9>
12. <http://en.wikipedia.org/wiki/Scholar-bureaucrats>